

Izráel Egyiptomban, szolgaság és szabadulás

A héberek Egyiptomban való tartózkodása és a szolgaság házából való szabadulás számos vitát váltott ki a szakirodalomban tekintettel arra, hogy ezekről az eseményekről csak a Biblia számol be, az egyiptomi írásos emlékek pedig nem beszélnek róluk. Farkas Henrik három csoportba sorolja a kutatók álláspontját:¹

1. Vannak kutatók, akik a Bibliában leírt eseményeket legendának, eredetmítosznak, vagy épp nemzeti eposznak tekintik.
2. Mások véleménye szerint egyes törzsek Egyiptomban és a Sínai-félszigeten éltek, innen telepedtek be Kánaán földjére, s az itt élő, lényegében azonos etnikumú törzsekkel egyesültek és Siló központtal törzsszövetséget hoztak létre. Amit a Biblia leír, az a történéseknek későbbi írásba foglalása, átszínezése és egyben másként értékelése.
3. Vannak viszont olyan bibliakutatók, akik azt vallják, hogy a bibliai történeteknek valós, történelmi hátterük van. Az események úgy történtek, ahogy azt a Biblia leírja.

Noha az Ószövetség Izráel egyiptomi tartózkodását alig néhány rövid tőmondatban mondja el, a történeti, archeológiai, geológiai és klimatológiai vizsgálatok ma már egyértelműen azt igazolják, hogy akár az egyiptomi tartózkodásról szóló rövid tudósítások, akár a kivonulásról szóló részletesebb elbeszélések valós események. A harmadik csoportba tartozó kutatók véleménye tehát tudományosan is megalapozottnak látszik.

Az Egyiptomban való letelepedésről és az ott eltöltött időről a Biblia lakonikus tömörséggel számol be. Izráel akkor került Egyiptomba, amikor József barát fáraó ült trónon, s akkor jutott rabszolgaságba, amikor olyan fáraó került a trónra, aki nem ismerte Józsefet (2Móz 1,8). A történetkutatás azonban ma már mindkét fáraót ismeri, s az eseményeket pontos idői keretbe tudja elhelyezni.

Az Egyiptomban való megtelepedés fáraója, akinek nevét a Biblia nem említi, a XXII. dinasztia 6. uralkodója, III. Amenemhat (Kr. e. 1678–1634). A héberek az ő uralkodása idején telepednek le Gósen földjén, Avariszban és annak környékén. (1Móz 47,11 Ramszesz földjének, Zsolt 78,12.43 pedig Coán mezejének nevezi Gósent).

¹ Farkas Henrik: *A Biblia rejtélyei*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest 1988, 18–19.

Avarisz a mai Tell-ed-Daba nevet viselő falu szomszédságában feküdt. Topográfiaiilag szokatlan város volt – írja róla David Rohl² – az ott végzett archeológiai feltárások alapján. Több központja is volt a városnak, ezeket mocsaras, mélyebben fekvő területek vették körül, amelyeket áradás idején teljesen elöntött a víz. A térség központi szigetén a régészek olyan településre bukkantak, amely a III. Szenuszer (– Szeszosztris; Kr. e.1698–1660) fáraó által épített templomot vette körül. Egyes kutatók szerint azonban az épületkomplexumot sokkal korábban, I. Amenemhat fáraó idején alapították (Kr. e. 1803–1774). Ekkor létesül egy hatalmas munkásváros is a térség déli szigetén, ami azonban röviddel I. Amenemhat uralkodása után teljesen elnéptelenedett és kb. 140 évig lakatlan maradt. A XII. dinasztia utolsó szakaszában azonban új település születik az elnéptelenedett térségben. Létrehozói ázsiai eredetű népek, közelebbről azok a héberek, akik Jákób pátriárka családtagjaiként telepednek le. David Rohl ezt írja:

„Az elhagyott munkásváros romjain emelt szíriai stílusú palotát eleinte csak néhány egyszerű lakóház vette körül. Keletebbre egy nyitott területen egyszerű istállókat, melléképületeket is emeltek az állatok számára. Hamarosan azonban ezeket az istállókat saját udvarral rendelkező tekintélyes házak váltották fel [...]. Az évek múlásával aztán a kis falu egyre terebélyesedett, és a későbbi Avarisz központi magjává vált.”³

2Móz 1,7 így ír a minderről: *Izráel fiai pedig szaporák valának, szaporodának és sokasodának és igen-igen elhatalmazának, úgy hogy megtelék velük az ország.*

III. Amenemhat halála után azonban (Kr. e. 1634) zavaros idők következtek. Szobeknoferu fáraó 1632-ben bekövetkezett halálával magva szakad magának a dinasztianak is. A helyébe lépő Szehemkaré Amenemhat-Szenbef fáraót, aki nem volt egészében egyiptomi származású, abban az évben, amelyben József is meghalt, alattvalói meggyilkolták (Kr. e. 1617)⁴. Ennek következtében anarchia tört ki az országban, s a politikai káosz annyira eluralkodott, hogy 6 évig teljesen lehetetlenné vált egy új fáraó megválasztása. Az ország apró főúri birtokokra esett szét, s állandó jellegű lett a polgárháború. Ennek az áldatlan állapotnak a Delta keleti részének főura vetett véget, aki Kr. e. 1611-ben magához ragadta a hatalmat és V. Amenemhat Szehemkaré névvel lépett trónra. Fellépését azonban nem követték további sikerek. Trónra lépése után alig három évvel előbbi párthívei gyilkolták meg. Ezt követően pedig egyik fáraó követte a másikat a trónon. Többen közülük ázsiai nevet viseltek, sémiták, idegenek voltak, adott helyzetben csupán bábkirályok. Így politikai stabilitást egyik sem tudott hozni az ország életébe. Az egyiptomiak szívében pedig egyre nőtt az

² David Rohl: *Fáraók és királyok. A Biblia – a mítosztól a történelemig*. Gold Book, Debrecen 2000, 343.

³ Uo. 343

⁴ David Rohl: *Elveszett testamentum. Az Éden kertjétől a fogságig. A Biblia népének ötezer éves történelme*. Gold Book, Debrecen 2002, 191–192.

elégedetlenség és a bizalmatlanság az idegen kézben lévő és állandóan változó kormányzattal, valamint az állandóan torzsalkodó fáraók által teremtett politikai és gazdasági helyzettel szemben.

Ennek az áldatlan állapotnak az új egyiptomi dinasztia alapítója, a felső-egyiptomi származású III. Szobekhotep Szehemré-Szuadzstai fáraó vetett véget, aki fokozatosan kiterjesztette hatalmát szinte az egész Nilus-völgyre és a Delta szomszédságának térségeire is. III. Szobekhotep fáraó azonban nemcsak a XIII. dinasztia alapító s a megingott fáraói hatalom és államapparátus restaurátora volt, hanem az első fáraó, akire ráillenek az Ószövetség szavai: *nem ismerte Józsefet*. Uralkodása alig három évet tartott, viszont ez elegendő idő volt arra, hogy nemzeti veszélyt lásson a Felső-Egyiptomban időközben letelepedett és elszaporodott héberekben és az itt élő ázsiai népelemekben, s megtegyen mindent, hogy ezeket a népelemeket perifériára szorítsa és marginalizálja őket Egyiptom gazdasági és politikai életéből. Fáraói rendeletre ekkor megy végbe a héberék és az ázsiai népek vagyonának lefoglalása és a tömeges rabszolgasorsba taszítás. David Rohl ezt írja:

„A Brooklyni Papiruszhoz hasonló ránk maradt források szerint ebben az időben a Nílus völgyében található háziszolgák ötven százaléka sémi nyelvű nevet visel, közöttük izraelita elnevezéseket, mint Menachem, Isszachár, Áser, Sifra [...]”⁵

Ebben a veszélyt jelentő politikai helyzetben Avarisz és a térség hajdani ázsiai urai és az ázsiai állami hivatalnokok például csak akkor tarthatták meg státuszukat, ha hűségüket tettek a felső-egyiptomi uralkodónak.

Ez a helyzet viszont változott, amikor Kr. e. 1532-ben IV. Szobekhotep Hanoferré lépett trónra. Mint Felső-Egyiptom ura kiterjesztette hatalmát az egész országra, közelebből a deltai királyságot is annektálta a birodalomhoz, mégpedig úgy, hogy feleségül vette az északi térség uralkodójának leányát, Merit.⁶ Ezzel a házassággal a XIII. dinasztia teljes hatalommal birtokba vette Avariszt és Gósen egész földjét, ahol az elszaporodott héberék tömbben éltek. IV. Szobekhotep a második fáraó, akire ráillik a Biblia megjegyzése: *nem ismerte Józsefet*. Azokat az idegenekkel szembeni intézkedéseket, amelyeket elődje, III. Szobekhotep foganatosított, kiterjesztette az újonnan megkapott területeken lakókra is. Az ő hosszú ideig tartó uralkodása alatt lett Egyiptom a Gósen földjén lakó héberék számára a rabszolgaság házává. A régészeti kutatások alapján David Rohl a következőket írja:

„Avariszban a legnagyobb lakhelyet, ahol egykor az izraeliták törzseinek vezetői laktak, átadták az egyiptomi felügyelőknek. Az eredeti

⁵ David Rohl: *Elveszett testamentum* 193. Ld. 2Móz 1,15–21.

⁶ Artapanus zsidó történetíró Merisz névvel említi a fáraó leányát, a Delta felett uralkodó királyt pedig Palmenothesz néven. Artapanus Kr. e. a III. sz. végén írja meg a zsidók történetét *Per Ioudaion* címmel. Műve Eusebius és Alexandriai Kelemen írásai-ban maradt fenn. Ld. David Rohl: *Fáraók és királyok* 249–250.

héber lakókat kisebb kunyhókba helyezték el, amelyeket a kerítés fala mellett építettek és háziszolgálóként kellett dolgozniuk új uraiknál. A növekvő ázsiai lakosság maradványát a palotától keletre, túlszűfolt nyomorgyepekbe kényszerítették [...], a népesség annyira összezsúfolódott a nekik adott helyre, hogy itt is temetkeztek [...], elődeik néha a házak padlója alatt nyugodtak.”⁷

A beköszöntő elnyomás és mindennemű nyomorúság ellenére szaporodó héber populációt IV. Szobekhotep ingyenes munkaerőként használta nagyszabású építkezéseinél. Hatalma megerősítésére katonai egységeket hozott létre, s elrendelte a harci szekeres alakulatok felállítását. Ezzel sokkal nagyobb mobilitást biztosított a haderő számára és ellenőrzése alatt tarthatta mind a delta vidékét, mind az északi határokat. A harci szekerek központja Avarisz lett. A hatalmas istálló és raktárváros építői pedig a téglakészítésre kényszerített héberek voltak.

Az elnyomás nagy fáraója tehát IV. Szobekhotep – a feltárt archeológiai leletek tanúsága szerint. Viszont ő nemcsak elnyomó és zsarnok, hanem hóhér is. Ő adja ki azt a rendeletet is, hogy minden megszülető fiú gyermeket meg kell ölni. Ezzel az intézkedésével a rabszolgapopuláció létszámát akarta csökkenteni, pontosabban egyensúlyban tartani. Az elnyomás ellenére is szapora héberekben és ázsiai lakosokban ugyanis olyan politikai erő kibontakozásának lehetőségét látta, amely egy adott ponton akár az egész ország közbiztonságát veszélyeztetheti. A régészek által feltárt korabeli gyermeksírok és a férfilakosság hiányát igazoló, többnyire női csontokat igazoló temetők ma is jelzik azt a kegyetlenséget, amivel IV. Szobekhotep viszonyult a korabeli héber populációhoz. (Tell-ed Dabában pl. a feltárt csontok 66%-a nyolc hónapnál fiatalabb gyermekeké. Statisztikailag az ókori társadalmakban a csecsemőhalandóság aránya 20–30% volt.⁸)

IV. Szobekhotep fáraóról viszont nemcsak azt tudjuk, hogy ő a héberek zsarnoka és hóhéra volt, hanem azt is, hogy az ő uralkodása idején születik Mózes. Ő Mózes nevelő apja, s az ő uralkodása idején kerül sor a kusita hadáratra,⁹ s végül ő az a fáraó, akinek udvarából Mózesnek menekülnie kellett. A Biblia röviden és tömören ír minderről. Vannak olyan történelmi epizódok, amelyeket meg sem említ. A rabszolgasors tömör ábrázolását követően például, amelyben a héberek 215 éves egyiptomi történelmét summázza, szintén szelektíven mondja el a Mózes születéséről, gyermekkoráról, neveltetéséről, egyiptomi konfliktusáról, meneküléséről és házasságáról szóló történeteket (2Móz 2). Mindez érthető, ha az írói főcélra figyelünk. A történelemkutatást érdeklő anyag csak annyiból releváns a szerző számára, amennyiben megteremtí az a háttérrel, amely elégséges ahhoz, hogy elmondja Mózes elhívás-

⁷ David Rohl: *Az elveszett testámentum* 195–196.

⁸ David Rohl: *Fáraók és királyok* 269.

⁹ Josephus Flavius: *A zsidók története*. Európa Könyvkiadó, Budapest 1980, 50–51.

történetét és a kivonulás nagy eseményét, amelynek dátuma Kr. e. 1446 – az új kronológia datálásában. Az ekkor uralkodó neve: Dudimosze, aki a XIII: dinasztia utolsó fáraója¹⁰. Az ő idejében tér vissza Mózes a midianiták földjéről, az ő idejében történnek azok az események, amelyeket az egyiptomi tíz csapásként tartunk számon, s az ő idejében történik meg a kivonulás, amely a rabszolgaság vége és egy új történelmi korszak monumentális kezdete.

Ha a tudományos kutatás számára kérdés volt a pátriárkák korának datálhatósága, az Egyiptomban való letelepedés, a hét bő esztendő és a hét szűk esztendő történelmi realitása, továbbá a Biblia által csak fáraónak említett személy vagy személyek felderítése és nem utolsósorban az exodus időrendi monitorizálása, akkor épp annyira lényeges kérdés az is, hogy a kivonulás valóban úgy történt, ahogy a Szentírás írja? Azaz: van-e realitása a tíz csapás eseményének, vagy egyszerűen a hit euforikus, de mindenképp tanítói szándékú megnyilatkozásaként kell és lehet beszélni róla, tehát olyan eseménysorozatról, amelyben nem a történés valószínűségén van a hangsúly, hanem az elbeszélte esemény teológiai tanításán?

A szabadulás történelmi eseményeiben elbeszélte tíz csapás azonban a mai kutatási eredmények figyelembevételével nemcsak releváns teológiai tanítás, hanem egyben valós történet is, amelyet alátámasztanak mind a geológiai, mind a klimatológiai és nem utolsósorban a biológiai vizsgálatok. A kutatók társadalmában egybecsengő konszenzus született arról, hogy a tíz csapás több eseménye nemcsak hasonlít, hanem azonos egy hatalmas vulkánkitörés kísérelő jelenségeivel. Ebben a konszenzusban az újkori vulkánkitörések és azok hatásainak vizsgálata volt mérvadó. Az újkori vulkánkitörések közül az 1815-ös tamborai, az 1883-as krakataui, az 1902-es Pelée-hegyi, valamint az 1980-as Washington államban levő St. Helens-hegyi kitöréseket kell megemlítenünk, amelyeknek hatását érezni lehetett több ezer négyzetkilométernyi területen belül is.¹¹ A kérdés csupán csak az, hogy volt-e Egyiptomban vulkánkitörés abban a korban?

A geológusok véleménye szerint az általunk vizsgált korban nem volt semiféle vulkánkitörés Egyiptomban, de a Nílus-deltától 950 km-re levő égei-tengeri szigeten, Szantorimin, korabeli nevén Thérán hatalmas vulkánkitörés történt. A szakirodalomban először az 1930-as években Szpüridon Marinatosz görög régész vetette fel ezt a gondolatot, hogy a minoszi korszak végén egy óriási vulkánkitörés majdnem teljesen elpusztította a szigetet, melyet akkor a minoszi Krétáról származó telepések laktak.¹²

Erről a feltételezett vulkánkitörésről ma már sokkal többet tudunk. Az 1960-as években két amerikai geológus, Dragoslav Ninkovich és Bruce Heezen nyilvánosságra hozta a tengerfenék magmintáin alapuló kutatási eredményeket. A Columbia Egyetem két geológusának sikerült felmérni a thériai

¹⁰ David Rohl: *Fáraók és királyok* 278–281.

¹¹ Jan Wilson: *A Biblia: történelem*. Gold Book, Debrecen 1999, 47.

¹² Graham Phillips: *A mózesi örökség*. Gold Book, Budapest 2002, 21–22.

kráter óriási, 51 km²-es méreteit, s ebből következett arra, hogy hihetetlen nagyságú kitörés történhetett. Ezt a következtetést támasztotta alá annak a mintegy félmillió négyzetkilométernyi vulkanikus hamurétegnek a vizsgálata, amely a Földközi-tenger medencéjének keleti részét Thérától délkeleti irányba, Észak-Egyiptom felé terjedően borítja.¹³ Minderről Graham Phillips a következőket írja:

„Az utolsó nukleáris fegyver, amit az emberiség egy háború során bevetett, a Nagaszaki felét 1945-ben elpusztító atombomba volt. Ez egy 20 kilotonnás (azaz húszezer tonna hagyományos robbanóanyag-nak megfelelő) robbanás volt. A St. Helens-hegy sokkal nagyobb erővel, 50 000 kilotonnával tört ki, a Krakatau kitörése elérte a hihetetlen 1 millió kilotonnát, mégis mindkettő eltörpül a thérai kitörés döbbenetes 6 millió kilotonnája mellett. A thérai vulkán robbanóereje hatezer legpusztítóbb modern nukleáris robbanófej, melynek mindegyike képes lenne elpusztítani egy egész várost, erejének felelt meg. A becslések szerint, ha az eredeti vulkán tömegét hozzáadjuk a kráter méretéhez, akkor 114 köbkilométer törmelék repült az égbe, s az abból keletkező óriási felhő Egyiptom felé indult el. [...] A tengerfenékből vett habkőminták vizsgálata azt mutatta, hogy a szél Egyiptom felé sodorta a törmelékfelhőt. Az egyiptomi partok mindössze 800 kilométerre találhatók Théra szigetétől. A sokkal kisebb St. Helens-hegyi és krakataui kitörések hatásai alapján szinte teljesen bizonyos, hogy Egyiptom a törmelékeső minden borzalmát elszenvedte.”¹⁴

Miről is van szó tehát? A következőkben vegyük sorra az egyes csapásokat úgy, ahogyan a Biblia leírja és ezek párhuzamában a vulkánkitöréseket, vagy más jellegű biológiai és állattani jelenségeket vizsgáló szakirodalom megállapításait. Tudni kell, nem mindegyik csapás hozható összefüggésbe a vulkánkitöréssel,¹⁵ a csapások zöme viszont igen.

Első csapás (2Móz 7,19–21: a víz vérré lesz, a halak elpusztulnak)

Monda azért az Úr Mózesnek: Mondd Áronnak: Vedd a te vessződet és nyújtsd ki kezedet Egyiptom vizeire; azoknak folyóvizeire, csatornáira, tavaira és minden vízfogóira, hogy vérré legyenek és vér legyen Egyiptom egész földjén, mind a fa-, mind a kőedényekben. Mózes és Áron pedig úgy cselekedének, amint az Úr parancsolta vala. És felemelé a vesszőt és megsújta a vizet, amely a folyóban vala a faraó előtt és az ő szolgálói előtt, és mind vérré változék a víz, amely a folyóban vala. A hal pedig, amely a folyóvízben vala, meghala, és megbűdösödék a folyóvíz, és nem ihatának az egyiptombeliek a folyónak vizéből; és vér vala az egész Egyiptom földjén.

¹³ Jan Wilson: *i. m.* 46–49. és Graham Phillips: *A mózesi örökség* 22–23.

¹⁴ Graham Phillips: *i. m.* 23.

¹⁵ Uo. 17.

A thérai vulkán kitörésére sincs szükség ahhoz – írja Wilson –,¹⁶ hogy a víz alatti vulkanikus kipárolgások vas-oxid-tartalma vörösre fesse a tengert és a kigőzölgéstől akár 35 kilométerre is elpusztítsa a halakat. Viszont itt egy másik jelenségről is szó lehet. Vitus B. Dröscher az első csapást, a víz vérré válásnak jelenségét és a halak elpusztulását az óceánokban, folyamokban és tavakban élő moszatok robbanásszerű szaporodásával hozza összefüggésbe.

„Ma már tudjuk, hogy a vizek hirtelen pirosra színeződését, más néven a 'víz virágzását' az ún. 'vörös áradatot', apró mikroszkopikus egysejtűek robbanásszerű hirtelenséggel meginduló tömeges elszaporodása okozza. Páncélos-orsós véglények, vagy ostoros ősmoszatok különböző fajtái ezek. Többnyire Cambierdiscusok, Pyrodimiumok, Gymnodiumok és Goniaulaxok rokonai a 'szikrázó éji fényeknek', azaz azoknak a mikrobáknak, amelyek tömeges elszaporodásuk idején a 'világító tenger' jelenségét okozzák. Legtöbb fajuk az óceánban él, de előfordulnak folyókban és tavakban is.

Ha literenként 200–500 ezer lény népesíti be a vizet az emberi szem enyhe piros elszíneződést észlel. Mivel számuk háromnaponként osztódás által megduplázódik, már 12 nap alatt elérhetik a literenkénti négymilliót és vérpiros lesz a víz színe.

Természetszerű, hogy ezeknek a – forgásmoszatnak is nevezett – algaszerű egysejtűeknek sok ellensége van. Elsősorban a már nagyítóval is látható vízibolhák, szögdelő pattancsok, rákok és az evezőslábú rákokcskák. Az állandóan fenyegető veszéllyel szemben kétféle védőfegyverük is van, az emészthetetlen cellulózpáncél és a maguk gyártotta idegméreg. Sok rákocska fel tudja törni a páncélt, és az idegméreggel szemben is immunis, ám a szervezetükben felgyülemlő ciguatoxin és maitotoxin elpusztítja az őket nagy mennyiségben fogyasztó halakat.”¹⁷

II. csapás (2Móz 8,5–6) – a békák

És monda az Úr Mózesnek: Mondd Áronnak: Nyújtsd ki kezedet a te vessződdel a folyóvizekre, csatornákra és a tavakra, és hozd fel a békákat Egyiptom földjére. És kinyújtá kezét Áron Egyiptom vizeire, és békák jövének fel és ellepék Egyiptom földjét.

Az újkori vulkánkitöréseknél rendszeresen előfordul – írja Jan Wilson –,¹⁸ hogy a vulkánkitörést megelőzően sáskajárásról vagy egyéb kártevőkről számolnak be. A Pelée-hegy 1902-es kitörése előtt tűzhangyák, 30 cm hosszú, fekete százlábúak és halálos trópusi viperák jelentek meg. Valószínű, hogy a békák megjelenése a thérai kitörés következménye. Vitus B. Dröscher azonban a vizek vérré válásával hozza kapcsolatba a második csapást:

¹⁶ Jan Wilson: *i. m.* 48.

¹⁷ Vitus B. Dröscher: *Bibliai állatcsodák*. Alapok Könyv- és Lapkiadó, Budapest 1994, 14–15.

¹⁸ Jan Wilson: *i. m.* 48.

„A békák okozta csapás ugyanis természetes következménye az ezt megelőzőnek, a vizek vérré válásának. A békalárvák – ebihalak – ugyanis nem érzékenyek a páncélos véglények mérgeire. Bármilyen nagy mennyiségben fogyaszthatják őket, semmi bajuk sem lesz. Amikor a vizek pirosra színeződnek kimeríthetetlen eleségforrás áll rendelkezésükre. Elszaporodásukat emellett az is magyarázza, hogy a ragadozó halak és a békaporontyok egyéb természetes ellenségei a méregtől elpusztultak.

Érthető: a peték ezreiből, amit a békanőstény egy szezonban lerak, általában kettő ha eléri az ivarérettséget. A 'vörös áradat' teremtette körülményeknek köszönhetően viszont majdnem mindegyik felnő. Így a páncélos egyszéjtűeknél bekövetkező robbanászszerű szaporodás rövid időn belül nem kevésbé hatalmas mértékű egyedszám-emelkedést idéz elő a békáknál is.

Hogy melyik békafajtaról lehet itt szó, azt csak feltételezhetjük. Minden arra utal, hogy a gyepi békáról, amelyik minden kételtű közül a legkorábban rakja le petéit. Egy nőstény 4000 petét is lerak évente, ami az amphibiáknál rekordmennyiségnek számít. Ráadásul a petéző nőstények nagy csoportokba zsúfolódva többnyire egyetlen éjszakán rakják le ikraterhüket, százával összezsúfolódva a legszűkebb helyen. Ahogy a szakkifejezés mondja: explozívan petéznek. A kis ebihalak már 3–4 hét múlva kikelnek, pontosan akkor, mikor a többi békafaj ívni kezd. Terített asztal várja őket, az elérhető petéket nyomban fel is falják. Igazi békává alakulásuk majd csak két-három hónap múlva következik be. Mikor aztán eljön az idő, egy éjszakán szinte egyszerre ugranak ki a vízből az alig 1 cm-es békaporontyok.”¹⁹

III. csapás (2Móz 8,16–17) – a szúnyogok²⁰

És szóla az Úr Mózesnek: Mondd Áronnak: Nyújtsd ki a te vessződet és sújtsd meg a föld porát, hogy tetvekké legyen egész Egyiptom földjén. És aképpen cselekedének. Áron kinyújtá kezét az ő vesszejével és megsújtá a föld porát, és tetvek lőnek emberen és barmon; a föld minden pora tetvekké lőn egész Egyiptom földjén.

A rajzó rovarok (szúnyogok, bögölyök, sáskák) óriási létszámú megjelenése szinte minden esetben lehet a vulkánkitörés állandó kísérő jelensége – írja Graham Phillips.²¹ Vitus B. Dröschler a következőképpen írja le a jelenséget:

„Vannak moszkítófajták, amelyek – ami a vizet illeti – elképesztően igénytelenek. A sztyeppéken vagy a félsivatagokban is, ahol kilométerek százain át se tó, se folyó, de még a legkisebb pocsolya sem található

¹⁹ Vitus B. Dröschler: *i. m.* 17–18.

²⁰ A héber kifejezés szúnyogot jelent, Károli tetűnek fordítja, Hertz féregnek, ld. Hertz, J. H.: *Mózes öt könyve és a Haftarák*. II. Budapest 1984, 89.

²¹ Graham Phillips: *i. m.* 18.

– képesek létezni. A sárgalázat terjesztő szúnyognak, az *Aede aegypti*-nek elég egy pléhdoboz kevéske vízzel, vagy egy virágváza a temetőben, hogy utódait felnevelje benne. Előfordulhat hamarosan, hogy az elhunyt ember sírját látogató, gyászoló hozzátartozót szúrásával a sírba viszi a vázából kiröppenő szúnyograj egyike.

Más moszkítófajok nőtényei a kiszáradt sztyeppe mélyedéseibe szórják a petéiket. Lehet ez keréknyom, vagy a gazella patája okozta mélyedés. Itt a peték tíz évet is várhatnak, míg végre eső esik. Gyakran az is elég, ha hajnalban valamivel nagyobb cseppű harmat hullik. Ilyenkor szinte kirobban az élet a halott porból. A szúrós szúnyogok fajtájához tartozó psorophorának elég 5 nap, hogy a petéből kész rovarrá fejlődjék. Rendkívül gyorsan kell menni mindennek, mert a szikrázó napsütés vagy egy újabb, évekig tartó szárazság-periódus állandóan fenyeget.

Minden ellenszenv ellenére: a szúnyogok rendkívül kecses, légies, üvegesen átlátszó lények. Ha kicsit tovább süt rájuk a forró trópusi nap, kiszárad belőlük az utolsó csepp nedvesség is és elpusztulnak. A napsugár és kiszáradás ellen úgy védekeznek, hogy árnyékot keresnek az akácfák alatt, ahol semmi árnyék nincs, ott a porba, vagy homokban bújnak pár centi mélyre, ahol mégis kisebb a hőség, mint a felszínen, ahova ember mezítláb rálépni sem bír.

Itt várnak aztán addig, míg egy 'véradó' arra nem téved: antilop, esetleg ember. Áldozatukat nem láthatják, de rezgésérzékelőjükkel pontosan tudják, hogy hova lép a közeledő. A kellő pillanatban kirobbannak rejték helyükről és támadnak. Ha tehát a reggeli órák megfelelő percében egy bottal a földre sújtanak, igenis a porból szúnyog vagy akár szúnyogfelhő lehet. Ha a nap a délelőtt folyamán a zenit irányába magasabbra emelkedik, már nem képesek a moszkítók a felforrósodott talajt áttörni, bármilyen erős rezgéseket érzékelnek is. Erre utal a Biblia, mikor azt mondja: *És úgy cselekedének az írástudók is az ő varázslásukkal, hogy tetveket hozzanak elő, de nem teheték [...]. És mondának az írástudók a fáraónak: Isten ujja ez! (2Móz 8,18)*²²

IV. csapás (2Móz 8,24) – ártalmas bogarak²³

És akképpen cselekedék az Úr; jövének ugyanis ártalmas bogarak a faraó házára és az ő szolgálói házára, és egész Egyiptom földjén pusztává lőn a föld az ártalmas bogarak miatt.

Vitus B. Dröscher ezt fűzi a IV. csapáshoz:

„A moszkítók képesek petéiket a félsivatag kiszáradt homokjára lerakni. Ha mocsaras, fűvel benőtt területet találnak, mint amilyen a

²² Vitus B. Dröscher: *i. m.* 23–24.

²³ A héber kifejezés kutyalegyet jelent. Kecskeméthy így fordítja. Hertz rovarnak. Ld. Hertz, J. H.: *i. m.* 90.

Nílus deltája, ott is lepetéznek. Pontosan ez az alkalmas hely, ahol a csípős legyek, amit bögölynek nevezünk, lárváikból kifejlődnek.

Ezeknek a bögölyöknek a nyüvei vagy lárvái lényegesen nagyobbak a moszkítókénál. Ráadásul szájuk tűhegyes, éles kampóban végződik. Miniatúr kiadása a sas kampós csőrének. Gyilkos fegyver fő táplálékuk, a szúnyoglárvák megszerzésére. Csodálatos biológiai szükségszerűség, hogy a szúnyogcsapást éppen a bögölyvész követte, megfordítva nem is történhetett volna.”²⁴

V. csapás (2Móz 9,3) – marhavész

[...] *Ímé az Úr keze lészen a te mezei barmaidon, lovakon, szamarakon, tevéken, ökrökön és juhokon; igen nagy döghalál.*

A növényevők gyakran esnek a vulkánkitörések áldozatául, mivel megfulladnak vagy a hamuval borított növények megmérgezik őket. A St. Hellens-hegy kitörésénél – írja Jan Wilson²⁵ – a területtől 400 kilométerre lévő növényeket is olyan vastag hamuréteg lepte el, hogy a fotoszintézisük teljesen leállt. Vitus Dröscher szerint az is lehetséges, hogy inkább a vérszívó rovarok vitték egyik állatról a másikra a marhavész kórokozói: szúnyogok, csípős legyek, vagy mindkettő. Hasonló módon más betegségek is terjedhetnek. A maláriát pl. az Anopheles nevű szúnyog, az álomkórt pedig a cecelég terjeszti. A bibliai példában csak a bögöly jöhet szóba, mint járványterjesztő.²⁶

VI. csapás (2Móz 9,9): fekélyek²⁷

Hogy porrá legyen Egyiptomnak egész földjén, s emberen és barmon hólyagosan fakadó fekélylé legyen Egyiptomnak egész földjén.

A vulkánkitörésekből származó hamu nagyon hevesen ingerelheti az ember bőrét. A St. Hellens-hegy kitörésének során ezért fedték be magukat a hegy közelében levők – írja Jan Wilson.²⁸ A Pelée-hegy 1902-es kitörésekor a közeli St. Pierre kikötőjét belepő vulkánhamu több mint 30 000 embert ölt meg.²⁹ Viszont itt egy másik jelenségről is szó lehet.

„Az orvostörténészek által leírt esetekben feltehetően a feketehimlőről van szó, ami ennek a fertőzésnek a legsúlyosabb fajtája és szinte mindig halálos kimenetelű. A Biblia viszont egyetlen utalást se tesz arra, mint ahogy a marhapestisnél megtette, hogy a himlőtől emberek

²⁴ Vitus B. Dröscher: *i. m.* 27.

²⁵ Jan Wilson: *i. m.* 48.

²⁶ Vitus B. Dröscher: *i. m.* 29.

²⁷ Kecskeméthy *feketehimlőnek* fordítja.

²⁸ Jan Wilson: *i. m.* 48. A Pelée-hegy 1902-es kitörésekor a közeli St. Pierre kikötőjét belepő vulkáni hamu több mint 30 000 embert ölt meg. Graham Phillips: *i. m.* 18.

²⁹ Graham Phillips: *i. m.* 18.

vagy akár állatok elpusztultak volna. Nyilvánvalóan itt a himlő egy enyhe lefolyású, ártalmatlan fajtájáról van szó, ami nem olyan jelentős, hogy érdemes lett volna a történelmi feljegyzésekben megemlíteni.

A sanaga- vagy kaffernhimlő és a variolois jöhet csak számításba. Ezeknél is keletkeznek ugyan csúnya fekélyek vagy pattanások az egész testen, *És az írástudók nem állhatnak vala Mózes előtt a fekély miatt; mert fekély vala az írástudókon s mind az egyiptombelieken* (2Móz 9,11), de ezek a kiütések nem gennyesednek el és nem véreznek. Pár nap múlva leszáradnak anélkül, hogy az arcon, vagy bőrön el nem múltó csúf himlőhelyeket hagynának.

Ennek a betegségnek olyan vírus a kórokozója, amely rendkívül ellenálló a kiszáradással szemben. Valóságos porrá tud lenni, és így a szél elfújja bárhová, ami belelegezve embert, állatot (marhahimlő) megfertőz. Erre céloz a Szentírás, amikor ezt mondja: *Vevének azért kemencehamut és a faraó elé állának, és Mózes az ég felé szórta azt; és lőn emberen és barmon hólyagosan fakadó fekély.* (2Móz 9,10)³⁰

VII. csapás (2Móz 9,22–24) – jégeső és tűz (villám)

Az Úr pedig monda Mózesnek: Nyújtsd ki kezedet az égre, hogy legyen jégeső Egyiptom egész földjén az emberre, baromra és a mező minden fűvére, Egyiptom földjén. Kinyújtá azért Mózes az ő vesszejét az égre, az Úr pedig mennydörgést támaszta és jégesőt, és tűz szálla le a földre, és jégesőt bocsáta az Úr Egyiptom földjére. És lőn jégeső, és a tűz egymást éré az igen nagy jégeső közt, amelyhez hasonló nem volt egész Egyiptom földjén, mióta nép lakja.

Jan Wilson a következőt fűzi ehhez:

„A Karakatau kitörése után Alice Springsben, sőt még a kb. 5000 kilométerrel arrébb levő ausztráliai Perthben is mennydörgésszerű hangokat hallottak a lakosok. A kitörés helyszínétől akár 10 000 km-re is hamueső vagy valódi jégeső eshet. Az Egyesült Államok Vermont állama csak egy volt azok közül a helyek közül, ahol szokatlanul erős és az évszaknak nem megfelelő jégesőt észleltek egy évvel a tamborai kitörés után.”³¹

VIII. csapás (2Móz 10,4–6) – a sáskák

Mert ha te nem akarod az én népemet elbocsátani, imé én holnap sáskát hozok a te határodra. És elborítja a földnek színét, úgy hogy nem lesz látható a föld, és megemészti a megmenekedett maradékot, ami megmaradt néktek a jégeső után, és megemészti minden fát, mely néktek sarjadzik a mezőn. És betöltik a te házaidat, és minden szolgálóidnak házáat és minden egyiptombelinek házáat, amit nem láttak a te

³⁰ Vitus B. Dröschler: *i. m.* 30.

³¹ Jan Wilson: *i. m.* 48.

atyáid, sem a te atyáid atyjai, amióta e földön vannak mind e mai napig. És megfordula s kiméne a faraó elől.

Vitus B. Dröscher a biológia szemszögéből írja:

„Mit jelent mindez a biológia nyelvén? A sivatagi vagy vándorsáskák egy rajához ötven milliárd mutatóujj nagyságú rovar tartozhat. Tízszer annyi, mint ahány ember jelenleg a földön él. Akinek ez a szám elképzelhetetlennek tűnik, gondoljon a következőkre: egy repülőgép mintegy százmillió sáskát képes mérgező porok kiszórásával megsemmisíteni. Ez így nagyszerűnek tűnik. Mégis, hogy egy ötvenmilliárd rovarból álló raj elpusztuljon, 500 repülőgépre lenne szükség.

Egy ilyen óriásraj tíztől ötven kilométer széles, pár száz km hosszú és harminc méter magas lehet. Hátszéllel a közel száz kilométeres óránkénti haladási sebességet is elérheti. Képes megszakítás nélkül 17 órán át a levegőben maradni evés és pihenés nélkül. A legcsekélyebb megerőltetés nélkül átrepüli a Vörös-tengert, és az óriási sivatagokat. Hajóskapitányok évekkel ezelőtt megfigyeltek egy sáskarajt 2400 km-re az afrikai partoktól, Dél-Amerika irányába repültek. Akkor ugyan vihar kerekedett és megsemmisítette az óriási rovar tömeget. Egy ilyen sáskaraj néhány hónap alatt képes Iránból Egyiptomba eljutni, vagy Etiópián át Dél-Afrikába vonulni, onnan Nyugat-Afrikát megszállni, majd pedig újból Egyiptomba landolni.

A Biblia szavaival élve: 'elsötétedett a nap', ahol akkora raj vonult át. A berepülés hattól tíz óráig is eltart. Aztán lezúdul, mint a jégeső. Térdig érő rovar tömeg mászkál, kavarog az utcákon, udvarokban, kertekben és földeken.

[...] és megemészté a földnek minden fűvét és a fának minden gyümölcsét, amit a jégeső meghagyott vala, és semmi zöld nem maradt a fán, sem a mezőnek fűvén egész Egyiptom földjén. (2Móz 10,15)

A számok világos nyelvén kifejezve: egy sáska naponként annyi táplálékot fogyaszt, mint a saját testsúlya, tehát két gramm növényt. Az egész rajra átszámítva ez 100 000 tonna zöldség. Ha éppen egy oázisra szállnak, perceken belül lerágnak az egész vegetációt, és ürülék-szönyeggel borítják be a terepet. Ezek 'a szél fogai', ahogyan a Korán nevezi őket, még a közelmúltban is széles földterületek gabonatermését teljesen megsemmisítették. Szőlőskerteket és citromültetvényeket lombtalanítottak és cukornádmezőket pusztítottak el. Mintha 500 000 éhes elefánt ötven kilométer szélességben hagyott volna letaposott sávot a kiégett földön, végigvonulva az egész országon. Szegénység, betegség, éhínség, nyomorúság szükség és halál sújtotta utánuk a

lakosságot. Még a patkányok és egerek is elpusztultak, mert semmi ehetőt nem találtak.”³²

IX. csapás (2Móz 10,22–23) – sötétség

És kinyújtá Mózes az ő kezét az ég felé, és lőn sűrű sötétség egész Egyiptom földjén három napig. Nem látták egymást, és senki sem kelt fel az ő helyéből három napig; de Izráel minden fiának világosság vala az ő lakhelyében.

Jan Wilson ezt fűzi ehhez a szakaszhoz:

„A nagy vulkánkitörésekből származó hamu hosszan tartó nappali sötétségbe borítja az érintett területeket. Az 1815-ös tamborai kitörés után a vulkanikus szigettől 480 kilométerre levő Jáván 36 óráig teljes sötétség honolt, mikor a vulkáni hamu elérte a szigetet.”³³

X. csapás (2Móz 11,1;12,29–30) – az elsősülöttek halála

Az Úr pedig monda Mózesnek: Még egy csapást hozok a faraóra és Egyiptomra; azután elbocsát titeket innen; amikor mindenestől elbocsát, úzve hajt el titeket innen. [...].

Lőn pedig éjfélnél, hogy megöle az Úr minden elsősülöttet Egyiptomnak földjén, a faraónak elsősülöttétől fogva, aki az ő királyi székiben ül vala, a tömlöcbeli fogolynak elsősülöttéig és a baromnak is minden első fajzását. És fölkele a faraó azon az éjszakán és mind az ő szolgálai és egész Egyiptom, és lőn nagy jajgatás Egyiptomban; mert egy ház sem vala, melyben halott ne lett volna.

Archeológiai leletekre hivatkozva (a karnaki Amon-templom domborműve, Ugaritban feltárt szöveg és a Luxorban 1940-ben feltárt sztélé-töredék szövege) Jan Wilson az utolsó csapást a Nílus-delta kánaánita isteneket tisztelő lakossága válaszaként értelmezi.³⁴ Az átélt csapásokat a lakosság istenük haragjaként fogta fel. Az isteni harag kiengesztelésére pedig maguk a szülők áldozták fel elsősülötteiket, miként az a karnaki Amon-templom domborművén is látható.

David Rohl viszont egy másik archeológiai lelettel hozza kapcsolatba az utolsó csapást.³⁵ Ez pedig a tell-ed-dabai ásatás G/1 rétege, amelyben Bietak és régészcsapata Avarisz egyik területén sekély sírgödröket talált, amelyekbe valamely szörnyű katasztrófa áldozatait földelték el. Az elhunytakat valósággal egymásra dobálták a sietve megásott tömegsírokba. A testek mellett pedig a régészek semmilyen sírmellékletet nem találtak. A katasztrófa a XIII. dinasztia uralkodásának végére datálható, s valószínű, hogy földrengés

³² Vitus B. Dröschler: *i. m.* 33–35.

³³ Jan Wilson: *i. m.* 48.

³⁴ Uo. 49–50.

³⁵ David Rohl: *Faraók és királyok* 277.

idézte elő. David Rohl valószínűnek tartja Immanuel Velikovszky filológiai értelmezését is:

„Az elsőszülött kifejezés héberül *bekore*, a kiválasztottat jelölő héber szó pedig *bakhur*. Mindkét szó a *bakhar*ból származik, melynek jelentése első gyökér. Amikor Isten úgy utal Izraelre, mint választott népére, az eredeti héber kifejezés *Israel bechiri* vagy *Israel bechori*, amikor Isten elsőszülöttjeként utal népére, a héber kifejezés *Israel bekhori*. Az egyiptomi elsőszülöttek haláláról szóló szövegrészt tehát irodalmi eszköznek kell tekintenünk, s az elsőszülött kifejezést, 'Egyiptom kiválasztottjaként' vagy modern társalgási stílusban 'Egyiptom virága'-ként értelmeznünk. Egyiptom jövőjét Jahve büntetése törte derékba, melyet talán Dudimosze fáraó elsőszülött fiának halála jelentett.”³⁶

Megvizsgálva az egyes csapásokat és a vizsgált vulkánkitörések drámai hatását, nem csoda tehát, ha a fáraó és az ország lakossága egy adott ponton úgy gondolkodott, hogy mindennek folytatásából csak úgy lehet megszabadulni, ha a héberek, a csapások okozói minél hamarabb elhagyják az országot, s ha arról van szó, még ajándékot is kapnak, csak menjenek minél hamarább. Minderről így ír 2Móz 12,31–36: *És hívatá Mózes és Áront éjszaka és monda: Keljete fel, menjete ki az én népem közül, mind ti, mind Izrael fiai és menjete, szolgáljate az Úrnak, amint mondatok. Juhaitokat is, barmaitokat is vegyéte, a mint mondatok és menjete el és áldjate engem is. És az egyiptombeliek erősen rajta valának, hogy a népet mentül hamarább kiküldhessék az országból; mert azt mondják vala: mindnyáján meghalunk. És a nép az ő tésztáját, minekelőtte megkelt volna, sütőteknőivel együtt ruhájába kötve, vállára veté. Az Izrael fiai pedig Mózes beszéde szerint cselekedének és kérének az egyiptombeliektől ezüstedényeket és arany edényeket, meg ruhákat. Az Úr pedig kedvessé tette vala a népet az egyiptombeliek előtt, hogy kérésükre hajlának és kifoszták az egyiptombelieket.*

Mind nyelvészetileg, mind pedig történelmileg kérdés, hogy miként kell értelmeznünk a versben szereplő „kifosztani” igét? A héber **נצו** ige alapjelentése: *kiszabadítani, megszabadítani*, illetve *kihúzni*. A 2Móz 12,36-ban és ezt megelőzően a 2Móz 3,22-ben található *pi'el* perfectum alakot általában kétféleképpen fordítják: *veszélyből kimenteni* és *kirabolni*, azaz *kifosztani*. A jelzett helyeken viszont ennek az utóbbi fordításnak nincs tárgyi alapja, következésképpen szemantikailag nem indokolt. Mindkét szövegben ugyanis arról van szó, hogy a kivonuláskor a menekülő héberek ajándékokat, ezüst és aranyeműt, valamint ruhákat kérnek a szomszédoktól. A tárgyi értékek birtokbavételét és elvitelét ilyenképp kérés előzi meg és nem erőszakos rablás. Ezzel kapcsolatban Hertz a következőket írja:

„[...] az ajándékkérés meg is felel az ősi helyzetnek. Midőn a rabszolga békességben távozott patrónusától, vagy rabsága körétől, ajándékot kért,

³⁶ Uo. 282.

mert hiszen bére nem volt. Még jobban megfelel ez a bibliai szellemnek, mely egyenesen megparancsolja a rendes szolga esetében is, aki munkaerejét eladja előre hat évre, hogy az idő letelte után nem szabad üresen elküldeni, hanem meg kell ajándékozni minden jóval, amit Isten urának adott (5Móz 15,13–15), mégpedig egyenes vonatkozással az egyiptomi élményekre.³⁷

A jelzett bibliai helyen ezt olvassuk: *és mikor szabadon bocsátod őt mellőled, ne bocsásd el őt üresen. Hanem terheld meg őt bőven a te juhaidból, a te szériüdről, és a te sajtódból, amivel megáldott téged az Úr, a te Istened, adj néki abból. És emlékezzél meg róla, hogy te is szolga voltál Egyiptom földjén, és megszabadított téged az Úr, a te Istened.* Következésképpen helyesebbnek látszik a נצל ige pi`el alakjának esetében a „kiürítitek Egyiptomot” fordítás, ami helyrajzi, azaz területi értelemben veendő. Hertz azt mondja erről, hogy a nagy lélekszámú héber rabszolgaközösség kivonulása az országból mind területileg, mind gazdaságilag komoly űrt hagyott maga után.³⁸ Hogy Hertznek igaza van, vagyis azt a tényt, hogy a héberék nem rabolták ki az országot, hanem kiürítették, igazolja az is, hogy a fáraó, amikor megbánta a héberék elengedését, egy szóval sem hivatkozik arra, hogy valamilyen rablás, kifosztás is történt volna (ld. 2Móz 14,5).

A thérai vulkánkitörés tehát megtörte a rabszolgatartók erejét és hatalmát s benne a rabszolgák Istene győzte le és semmisítette meg azokat, akik nem ismerték Józsefet. Mikor történt mindez? Az új kronológia datálása szerint Kr. e. 1446-ban. Erre az időre datálható a Nílus deltájában végzett fúrás magjában a hamuréteg keletkezése is, a kb. Kr. e. 1600–1500 közötti idő. A vulkánkutatók hasonló kormeghatározással dolgoznak: Kr. e. 1600–1400. Ezt az időintervallumot támasztja alá az az archeológiai vélemény is, amely szerint a Kréta szigeti minoszi kultúra Kr. e. 1500 körül pusztult el. A pusztulás oka pedig nem idegen hadsereg betörése és fosztogatása, hanem egy óriási földrengés és szökőár, amit a Théra kitörése váltott ki.³⁹ A Théra kitörését igazolják a grönlandi jégminták is. Ez óriási légkörváltozást is előidézhettek. Kr. e. 1390 körül történt (±50 év eltéréssel).⁴⁰ Mikor tehát egybevetjük e tudományos kutatásokon alapuló dátumokat, nem tévedünk, ha a kivonulás eseményei és a vulkanikus kitörés között az időszinkron mellett foglalunk állást. Ebben a kérdéskörben tudományosan csak egyvalami kifogásolható: a Biblia nem abban a sorrendben írja le a csapásokat, ahogyan azok a maguk természetes rendjében követnék egymást.⁴¹ Ezen azonban nem

³⁷ Hertz, J. H.: *i. m.* II., 35.

³⁸ Uo. II., 34.

³⁹ Vitus B. Dröschler: *i. m.* 40.

⁴⁰ Graham Phillips: *i. m.* 86.

⁴¹ Természetes sorrendben első lenne a sötétség és a jégeső, ezt követnék a fekélyek, a vérszínű víz, a háziállatok és halak pusztulása, majd valamivel később a békák és a különböző rovarok özöne. Ld. Graham Phillips: *i. m.* 21.

kell csodálkozni. A Szentírás nem geofizikai események láncolatáról értekezik, hanem Isten szabadító és minden ellenállást legyőző hatalmát akarja bemutatni az egyes eseményekben. Ugyerre tekint akkor is, amikor az elinduló rabszolgák útját követi a Nádas-tenger irányába. A történelemkutatás pedig az vizsgálja: hol és hogyan történt meg a szentíró által elbeszélte tengeren való átkelés, azaz hol és hogyan hagyták el a héberek Egyiptom földjét?

A Biblia tudósítása szerint a szabadulás útja nem a filiszteusok földje felé vezető hadiút volt, hanem a kerülő, a Nádas-tenger pusztáján keresztül, Avarisztól Szukkót felé. A hosszabb és bonyolultabb útvonal választásának indoklását 2Móz 13,17-ben olvassuk: *netalán mást gondol a nép, ha harcot lát, és visszatér Egyiptomba*. A Szukkótból továbbvivő út azonban újabb kerülő utat jelentett, amelynek állomásai: Etám a puszta szélén (2Móz 13,20; *si-en-ta-mesza – krokodilus vize*, a mai Timszáh-tó), majd Pi-Hahirót (a csatorna szája, a Merikaré fáraó által épített csatorna északi partja), Migdol és a tenger között, Baál-Cefón előtt (2Móz 14,2), ahol a Kánaánba vezető út, Hórusz útja kezdődött. Itt éri utol őket a közben az adott szavát megváltoztató fáraó lovashadserege. Ami ezután következett, az a tulajdonképpeni nagy szabadítás volt. Mózes kinyújtotta kezét a tengerre, az Úr pedig egész éjjel fújó, erős keleti széllel választotta ketté a tenger vizét. Így Izrael fiai szárazon mentek át a tengeren, a jobb és a bal kéz felől falként emelkedő víztömegek között. Az utánuk vonuló egyiptómiaiakat pedig elborították a helyükre visszatérő vizek (2Móz 14,21–31). De hol is történt mindez? J. Bright, ezt írja:

„Ha Izrael ebben Isten kezét látta, akkor a történetírónak nincs érve, hogy megcáfolja. Nem meglepő, hogy az egyiptomi emlékek ezt nem említik. A fáraók nem voltak hozzászokva a vereségek megünnepléséhez, egy szökött rabszolgahad ügyének pedig egyáltalán nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. Éppoly kevésbé lehet róla feljegyzés az egyiptomi évkönyvekben, mint a passió történetéről a római császárok évkönyveiben.”⁴²

2Móz 15,21 és 14,9 egyszerűen csak tengernek nevezi azt a helyet, ahol mindez megtörtént, vagyis ahol a menekülő héber törzsek és a velük jövő kánaánita népelemek elhagyták Egyiptom földjét. 2Móz 13,18 viszont Nádas-tengerről beszél (vö. 5Móz 2,1; Józs 4,23 stb.), s ez nem azonos a Vörös-tengerrel. A Nádas- vagy Sás-tenger azonosítása a Vörös-tengerrel a görög bibliafordítók hibájából honosodott meg az egyes bibliafordításokban. Erre először N. Gunn és A. H. Gardiner amerikai egyiptológusok hívták fel a nyugati bibliakutatók figyelmét (1918).⁴³ A Sás-tenger nevet az ókori egyiptomiak a Nílus-delta földközi-tengeri partvidékén elterülő Menzale-tóra használták, amelynek sekély vizét teljesen benőtte a nád. Abban a korban a tavat

⁴² J. Bright: *Izrael története*. Ford. Domján János. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1977, 124.

⁴³ Graham Phillips: *i. m.* 91.

keskeny, mintegy 50 km-nyi földhíd választotta el a Földközi-tengertől. Ezt a földhidat csak helyenként borította víz és többnyire csak dagálykor. Tehát apály idején lábbal is át lehetett kelni a tó földhídján, s a Sínai-félsziget felé úgy lehetett haladni, hogy el lehetett kerülni a tengertől nem messze állomásozó „Király fala” nevű helyőrséget.

A héberek kivonulásakor viszont sokkal többnek kellett történnie az apály és dagály természetes jelenségénél. A természetes apály esetében a vizes rész annyira iszapos marad, hogy lehetetlen az átkelés rakománnyal tele szekerekkel. A természetes dagálynak pedig nincs olyan fizikai hatása, amellyel az ott átvonuló vagy akár állomásozó szekerek százait tudná bemosni a tengerbe. Ami akkor és ott a tenger földsávján történt, s amit a menekülők újabb jelként és csodaként éltek meg, a therai kitörés egyik mellékjelensége lehetett: a cunami, vagyis a szökőár. A szeizmikus mozgás következtében a tenger vize elvált a tó vizétől, a vízszintcsökkenés nyomáscsökkenést is előidézhetett, amely erős keleti szelet eredményezett. Így a héberek biztonságosan mehettek át a tengeren. Cunami idején a tenger több órára is visszahúzódhat. Ez pedig elég idő volt ahhoz, hogy átjussanak a túlsó partra. A megérkező szökőár azonban elemi erővel sodorta el a hébereket üldöző egyiptomiakat. Mindezzel kapcsolatban G. Phillips megjegyzi:

„Tudományos szempotból nézve tehát a kivonulás eseményei akár pontosan úgy is történhettek, ahogyan a Biblia leírja őket.”⁴⁴

Mi peddig így kérdezzünk: miért kellett volna másként történnie? Így történt tehát, s a túlsó parton, ahova a szökőár nem hatott el, felcsendült Mózes és a megszabadult Izráel éneke: [...] *Éneklek az Úrnak, mert fenséges ő, lovat lovasával tengerbe vetett. Erősségem az Úr, szabadítómmá lőn nekem; ez az én Istenem, őt dicsérem, atyámnak Istene, őt magasztalom.* (2Móz 15,1–2)

⁴⁴ Uo. 94.